

УДК 82-83(091)

Голубовська О.В., асистент[©]*Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій
імені С.З. Гжицького***ОСОБЛИВОСТІ ДУХОВНОГО САМОПІЗНАННЯ У ФІЛОСОФІЇ
АВРЕЛІЯ АВГУСТИНА**

Розглянуто особливості духовного самопізнання у філософії Аврелія Августина та відображено його погляди на ряд основних філософських питань, проблем та понять.

Ключові слова: людина, дух, душа, тіло, розум, пам'ять, воля, віра, любов, самопізнання, свобода волі, моральна свобода.

Праці Аврелія Августина є одним із самих яскравих явищ європейської духовної історії. Адже, Августин підсумував духовну спадщину античної філософії та заклав основи християнської філософії, ставши тим самим предтечею духовності середньовіччя.

Людина, за Августином, складається не з трьох, типових для стародавніх учень компонентів – тіла, душі, духа, а з двох – тіла і духа. Коли людський дух звертає свою діяльність на тіло, його слід називати душею. Коли ж він підноситься над тілом, виявляючи вищу силу думки і знання, в той час він є дух у власному значенні цього слова.

Принципова позиція щодо основних компонентів людської істоти в творах Августина насамперед спирається на природничо-наукову теорію локалізації, яка була розроблена ґрунтовно в медичній натуралістичній думці. Заперечуючи ідею Арістотеля про серце як центральний орган людини, Августин за такий вважає головний мозок. В ньому – центр розумної діяльності, почуттів, довільних рухів, а серце – джерело життя. В передньому мозку міститься пізнавальна сила душі, в середньому – пам'ять, у задньому – воля. «Душа ж не тільки всією масою свого тіла, але і кожній окремій частці його властива в один і той же час уся. Вона вся відчуває страждання частин тіла, а проте відчуває його не у всьому тілі» [2, 32].

За вченням Августина, сила душі має сім ступенів могутності її в тілі, а також в ній самій, що відображає все більш досконалу єдність душі і тіла – від морфологічної до функціональної. 1. Душа животворить своєю присутністю земне і смертне тіло. 2. Душа виявляється у відчуттях і рухах – властивість, яку мають люди і тварини. 3. Душа виступає у власне людських формах. Це насамперед важлива психічна здатність, що зумовлює знання та є засадою виникнення мистецтв, наук, промисловості, політики. Ця якість властива вченим і неукам, добрим і злим людям. 4. З'являється доброта, надається перевага духовному перед тілесним, виникає потреба в праці. Разом з тим

відбувається зіткнення зі скорботою і радощами світу. 5. Звільнення від скверни, тління, потяг до споглядання істини, причетність до першобуття. 6. Вищий споглядальний душевний стан. 7. Осягнення першої причини буття; навіть тілесна природа людини тут розглядається як просвітлена і досконала. Цими сходами послідовно усвідомлюється структура людського буття. Єдність відношення до предметного світу і своєї психіки, перехід від суб'єктивного до об'єктивного і навпаки породжують в людині знання про саму себе як існуючу в світі, де сутність і явище вже не розрізняються. Людина відділена від світу, але вона пройшла через його багатство і зберегла його в своїй пам'яті. Душа проходить всі зазначені ступені, але вона усвідомлює лише те, що викликає труднощі. Найкраще усвідомлюється перехід від одного ступеня до іншого. В цьому важлива риса феноменологічної антропології Августина [3, 358].

Суб'єкт, людина – це насамперед душа. Августин зневажає тіло. Глибина душі проявляється як єдність троїчності свідомості (*memoria*), розуму (*intelligentia*) і волі (*voluntas*) і, значить, є образом божественної троїчності.

Людські душі – творіння Бога. Вони усякий раз, коли людина має народитися, творяться Богом наново з нічого. Будучи створеною з нічого, душа тим не менш вічна, це доводиться тим, що душа непросторова, а тому і не має частин, а зруйнуватися може тільки те, що має частини, просторові частини, бо руйнування – подія у просторі. Душа, не існуюча у просторі, існує у часі. Якщо душі не притаманні частини, то їй, однак, притаманні здібності: розум, воля і пам'ять. Воля вище, головніше розуму. Вищий акт волі – акт віри. Отже, і віра вище розуму. Згідно Августина, акт волі повинен передувати акту знання, пізнання. Людина спочатку повинна повірити в Бога і полюбити Його, а потім Його пізнати. Августин вчив про пізнавальну роль любові [5, 441].

У Августина людина залишається під владою абсолютних і загальнозначущих сутностей Божественного світового порядку. Разом з тим вона шукає нових шляхів залучення себе до цього світового порядку і покори йому. Августин виходить, за його словами, від «дійсного Я» і приходять до «істинного Ти».

Душа людини розглядається Августином у різноманітних її проявах як деяка в собі самій замкнута субстанція. Вирішальне значення для морального життя у нього має не інтелект, а воля. Любов протиставляється теорії, віра – знанню. На відміну від пізньої філософії томізму Августин висуває принцип духовної і емоційної відданості Богу, не принцип знання, а принцип любові.

У його «Сповіді» зазначено: «І напевно знання письма не вкорінилось у нас глибше за ту виписану в серці свідомість, що забороняє нам робити іншому те, чого ми самі не хотіли б зазнати на собі» [1, 19]. Отже, закон, від природи закарбований в серце кожної людини, говорить: не роби іншому того, чого не бажаєш потерпіти сам, або: чини по відношенню до іншого так, як він, на твій погляд, повинен чинити по відношенню до тебе. Усвідомлення цього закону є переважно усвідомленням справедливості будь-якої дії як безумовного природнього обов'язку. Але виконання цього обов'язку передбачає лише право

суб'єкта і тому не є ще кінцевою метою моральної особистості. Їй мало простої зовнішньої відповідності закону, вона прагне до святості, наповненої новим змістом. Її закон – блага любов до Бога і ближнього: «Блаженний, хто любить Тебе, хто друга свого любить у Тобі, а ворога свого з любові до Тебе! Бо лише той єдиний не втрачає жодної дорогої істоти, хто любить усіх у Тім, кого не можна втратити» [1, 55]. Варто не просто відплачувати людям по справедливості згідно загальної гідності розумних істот, але любити їх «по-людськи». Тому єдиним обов'язком, який разом з тим є також і метою, являється обов'язок любові.

Звідси випливає, що кінцевою метою моральної особистості є не право ближнього, а його благо. Розумна природа так створена, що сама для себе не повинна і не може бути єдиним благом. Лише Бога треба любити заради Нього Самого, а ближнього – заради Бога в ньому. Така блага любов тотожна добрій волі.

Людина повинна зберігати в собі образ Творця – в цьому її моральна свобода. Але передусім вона повинна поставити собі питання: «Хто я і який я?» [1, 148]. Відповідь на це питання шукається все життя. Душа буде неспокійною, поки не знайде вічного спокою у Вищому бутті [1, 1]. Але спокій і повна свобода – не від цього світу. Знаходячись в цьому світі, людина повинна постійно турбуватися про свій стан, про своє відношення до Бога і ближнього. Вона не може говорити неправду собі і думати, що досягла вже всього у цьому світі.

Таким чином, августинівські «серце» і «любов» є двома найбільш насиченими метафорами, в кожній з яких невід'ємно присутні два моменти: імперативно-ідеальний (моральний принцип) і динамічно-психологічний (певним чином «забарвлений» афект). За допомогою цих метафор Августин прагнув передати важливішу динаміку інтимно-духовних процесів, до яких античність була значно менш уважна. Антична психологія, при всіх її заслугах, виходить із статичних реалій, в основному з протиставлення «душа/тіло». В такій системності вада душі зовсім не впливає на її самоцінність.

Для християнської свідомості афекти – це «потяг серця», до якого античність завжди ставилася як мінімум із підозрою, що набуває іншого смислу: він виражає зовсім не грубу і деструктивну сторону людської істоти, а всю особистість в цілому, у всій її тілесно-духовній повноті.

Щоби зберегти в собі образ Вищого блага, людина повинна вийти за межі феноменального світу. Моральна особистість в ідеалі своєї свободи як повноти особистісного буття перебуває поза часовою необхідністю, оскільки образ, до якого вона повинна уподібнитися, належить вічності. Навпаки, уподібнення феноменальному світу, підкорення його законам, владі злих звичок і нахилів, означає смерть моральної особистості. Вона перестає бути тим, чим повинна бути, втрачає свій центр і розчиняється у своїх часових функціях [4, 186].

Отже, особистість у розумінні Августина постає як дещо субстанційне за причетністю до Вищого блага і в той же час як певна структура самосвідомості,

як ієрархія моральних цінностей. Ця структура, тонко збалансована навколо центру, дуже складна, навіть найменша невідповідність легко може зруйнувати її рівновагу, її міру. Небезпека саморуйнування постійно погрожує їй зсередини. Уникнути цього можна лише за допомогою постійного самоконтролю, щоденного співставлення своїх помислів і вчинків з ідеалом належного.

Власне самопізнання Августин викладає у своїй знаменитій «Сповіді», в якій зображує своє духовне сходження через «темну безодню душі» з ранніх років до прийняття християнства. Це самопізнання приводить його до висновку, що лише Божественна благодать може вивести людину з лабіринтів згубних спокус світу і власного «Я». Але, на відміну від інших християнських мислителів, які вважають, що особисті заслуги людини і її прагнення до самовдосконалення є другорядною справою, Августин стверджує, що необхідно відкритися назустріч благодаті і що у цьому виявляється свобода волі людини.

Тобто Божественна благодать може бути заслужена лише працею людини над собою, її особистим прагненням до самовдосконалення і шуканням вищої правди та вищих ідеалів, що, безсумнівно, є передумовою створення гармонічної духовної особистості.

Література

1. Святий Августин. Сповідь. – К.: Основи, 1999. – 319 с.
2. Августин. Творения Блаженного Августина. – К., 1901 – 1912. Ч. 1 – 10. Ч. 2.
3. Роменець В.А. Історія психології стародавнього світу і середніх віків. – К.: Вища школа, 1983. – 416 с.
4. Столяров А.А. Свобода воли как проблема европейского морального сознания. – М.: Греко-латинский кабинет Ю.А. Шичалина, 1999. – 208 с.
5. Чанышев А.Н. Курс лекций по древней и средневековой философии. – М.: Высшая школа, 1991. – 512 с.

Summary

Golubovska O.V.

Lviv National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies named after S.Z. Gzhytskyj

FEATURES SPIRITUAL SELF-KNOWLEDGE IN THE PHILOSOPHY OF AURELIUS AUGUSTINE

The features of a spiritual self-knowledge in the philosophy of Aurelius Augustine and reflected his views on a number of key philosophical questions, issues and concepts